

**ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՅ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (1881–1909 թթ.)**

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ Վ.

vardan.hambardzumyan@gmail.com

Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին նվիրված միջոցառումները համակարգող պետական հանձնաժողովի 2015 թ. հունվարի 29-ին ընդունած Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի համահայկական հոշակագրի 4-րդ կետով ողջ հայության անունից երախտագիտություն է հայտնվում այն ազգերին, կառույցներին և անհատներին, ովքեր հաճախ իրենց վտանգելով՝ մարդասիրական տարաբնույթ օգնություն ցուցաբերեցին աղետի ենթարկված հայ բեկորներին: Նրանք փրկեցին լիակատար ոչնչացման վտանգի առջև կանգնած բազմաթիվ մարդկանց, ապահով և խաղաղ պայմաններ ստեղծեցին նրանց համար՝ մեծ թափ հաղորդելով որբախնամ գործունեությանը և միջազգային հայասիրական շարժմանը¹: Դրանց թվում էին XIX դարի վերջին ու XX դարի սկզբին Օսմանյան կայսրությունում գործող եվրոպական և ամերիկյան միսիոներներն ու նրանց հաստատությունները, որոնցից մեկը Երիտասարդաց Քրիստոնեական Ընկերակցությունն (ԵԲԸ)² էր:

Միսիոներների գործունեության նկատմամբ ժամանակի հայ հասարակական-քաղաքական գործիչների վերաբերմունքը հաճախ քննադատական է եղել: Հատկանշական են միսիոներական կառույցներում երկար ժամանակ առանցքային պաշտոններ զբաղեցրած Վարազդատ Տերոյանի գնահատականները՝ «համաշխարհային իմպերիալիզմի ծիծեռնակներից» մինչև «արևմուտքի ազդեցության գործակալներ» բնութագրերով³: Արդարացիորեն դրական չի եղել նաև Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու վերաբերմունքը

¹ <http://armeniangenocide100.org>

² Young Men's Christian Association (YMCA).

³ **Տերոյան Վ.**, Միսիոներաբարեգործական կազմակերպությունների աշխատանքը Մերձավոր Արևելքում և Անդրկովկասում, առաջաբանը և ծանոթությունները Ռուբեն Սահակյանի, Ե., 2005, էջ 25:

Երիտասարդաց քրիստոնեական ընկերակցության...

և այդ՝ միսիոներների իրականացրած հոգեորսության պատճառով: Միսիոներները, անկասկած, հանդես էին գալիս իրենց պետությունների քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային շահերի պաշտպանության դիրքերից:

Պետք է մոռանալ, որ բազմաթիվ եվրոպացիների և ամերիկացիների համար Հայաստանն իրենից ուրույն քաղաքակրթական արժեք էր ներկայացնում, իսկ հայ ժողովրդի գոյապայքարը՝ քրիստոնեական համերաշխության, մարդկային բարոյականության ու կարեկցանքի մարտահրավեր: Քիչ չեն փաստերը, որ հենց բարոյական, այլ ոչ թե նյութական շահերով առաջնորդվելով, մարդիկ իրենց կյանքն էին վտանգում, իսկ երբեմն զոհաբերում, հայերին նախ համիդյան, իսկ հետո երիտթուրքական ու քեմալական հոշոտումից փրկելու համար: Այդ նահատակներից էին Օտարերկյա առաքելությունների լիազորների ամերիկյան խորհրդի⁴ միսիոներներ Դեյվիդ Ռոջերզը և Հենրի Մորերը, որոնք 1909 թ. ապրիլի 15-ին սպանվեցին Ադանայի ջարդերի ժամանակ⁵, ամերիկյան ԵԲԸ աշխատակիցներ Ջեյմս Փերրին ու Ֆրանք Ջոնսոնը, որոնք 1920 թ. փետրվարի 1-ին սպանվեցին քեմալականների կողմից Այնթապի մոտ⁶:

1897 թ. մայիսի 17-ին միսիոներների որբախնամ նախաձեռնություններից անհանգստացած՝ Կ.Պոլսի պատրիարք Մատթեոս Իզմիրլյանին ուղղված նամակում կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանը գրում է. «Շատ բնական է որ այդպես լինի, զի փողոցներու մեջ անտերունչ մնացած որբերը, իրատունք ունին ժողովել այդ մարդասերներ երբ մէր մարդասերներ պակասում և կամ կարող չէն այդչափ ահագին զոհողութիւն անել: Վերցուցէք այժմ կրօնի խնդիրներ, զի այժմ ոգեպահիկ հացի խնդիրն է յաղթանակող, ես խիստ դապապարտ կը տեսնէմ քննադատ մարդոց տրտմաններ»⁷: Համիդյան ջարդերի օրերին միայն Կ.Պոլսում շուրջ 40 հազար որբացած հայ մանուկներ կային⁸:

⁴ American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM).

⁵ Սիմոնյան Հ., Հայերի զանգվածային կոտորածները Կիլիկիայում (1909 թ. ապրիլ), Ե., 2009, էջ 372–376: Տես նաև՝ Համբարձումյան Վ., Բրիտանական կայսրության փոխիշուպատոսի ժամանակավոր պաշտոնակատար Լոուսն Չեմբրսը 1909 թ. Ադանայի ջարդերի մասին (ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտությունների, թիվ 1(643), 2015, էջ 157, 162):

⁶ *Detroit Young Men*, Volume XVII, no. 28 (Detroit, February 19, 1920).

⁷ Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան (այսուհետև՝ ԳԱԹ), Մ. Խրիմյան ֆոնդ, գործ 26, 1-բ: Տես նաև՝ Կոստանդյան Է., Մկրտիչ Խրիմյան. հասարակական-քաղաքական գործունեությունը, Ե., 2008, էջ 385–386:

⁸ Կոստանդյան Է., նշվ. աշխ., էջ 385:

Համբարձումյան Վ.

ԵԲԸ-ն «Եվրոպայի հիվանդի» մարմնին սերտաճած միսիոներական շարժման մասը և տարատեսակն էր: Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին ԵԲԸ-ն այլևս աշխարհի ամենամեծ հասարակական նախաձեռնություններից մեկն էր, որն ըստ ԱՄՆ նախագահ Ուիլյամ Հ. Թաֆթի բնութագրման. «...Պատերազմների համամարդկային պատմության ընթացքում աննախադեպ արդյունքների հասավ իր խաղաղասիրական գործունեությանը»⁹:

Ուշագրավ է, որ ԵԲԸ-ն Օսմանյան կայսրություն ներթափանցեց շատ ավելի վաղ, քան կաթոլիկ կամ ուղղափառ երկրներ: Արդեն 1881 թ. Լոնդոնում կայացած ԵԲԸ համաշխարհային համագումարում Օսմանյան կայսրությունը ներկայացված էր պատվիրակությամբ¹⁰: Սկզբնական շրջանում այն գործում էր կայսրությունում արդեն հաստատված եվրոպացի և ամերիկացի միսիոներների կողմից հիմնած քոլեջների¹¹ և այլ ուսումնական հաստատությունների միջոցով, որտեղ սովորելու մեծ ծգտում ունեին հատկապես հայ երիտասարդները: XIX դարի վերջին Օսմանյան կայսրությունում հայկական ազգային-կրթական հաստատությունները սակավաթիվ էին՝ հիմնականում ֆինանսական միջոցներից զուրկ ու կրթության ցածր որակով: Հակառակը՝ օտարերկրյա կրթական հաստատություններն ունեին կայուն ֆինանսավորման աղբյուրներ, ավելի որակյալ կրթական ծրագրեր: Ավելին՝ ամերիկյան կամ եվրոպական կրթարաններում ուսում ստացած որոշ հայ երիտասարդներ իրենց կապերն ու գիտելիքներն օգտագործում էին Արևմուտքում հաստատվելու համար: Միայն ամերիկյան բարեգործական կազմակերպությունների կողմից Օսմանյան կայսրությունում հիմնվել էին 551 տարրական և միջնակարգ դպրոց և ութ քոլեջ¹²: Հենց այս քոլեջների ուսանողների շրջանակներում էլ ձևավորվեցին ԵԲԸ

⁹ Taft W.H. (Chairman of Editorial Board), Service with Fighting Men: an Account of the Work of the American Young Men's Christian Association in the World War, New York, 1922, p. VII.

¹⁰ Shedd C.P., History of the World's Alliance of Young Men's Christian Associations, London, 1955, p. 243.

¹¹ Արդեն XIX դարի վերջին Օսմանյան կայսրության տարածքում գործող միսիոներական շարժումները, հատկապես Օտարերկրյա առաքելությունների լիազորների ամերիկյան խորհուրդը, ունեին մի շարք բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ: Դրանցից էին Արմենիա քոլեջը Խարբերդում (հիմնադրված 1854 թ.), Սիրիական բողոքական քոլեջը Բեյրութում (1862 թ.), Ռոբերտ քոլեջը Կ.Պոլսում (1863 թ.), Բուֆանիա քոլեջը Պարտիզակում (1874 թ.), Անատոլիա քոլեջը Մարզվանում (1886 թ.), Սբ. Պողոսի քոլեջը Տարսոնում (1888 թ.), Միջազգային քոլեջը Զմյուռնիայում (1891 թ.):

¹² Սահակյան Ռ., Արևմտահայության ցեղասպանությունը և ինքնապաշտպանական կոիվները 1915 թվականին, Ե., 2005, էջ 76:

Երիտասարդաց քրիստոնեական ընկերակցության...

ուսանողական խմբերն ու միությունները (ասոցիացիաները): Իսկ հետագայում այդ քոլեջների շրջանավարտների միջոցով ԵԲԸ շարժումը սկսեց տարածվել դեպի Փոքր Ասիա, Կիլիկիա և Արևմտյան Հայաստան՝ ձևավորելով ԵԲԸ քաղաքային խմբերն ու միություններ: ԵԲԸ գործունեությունը հիմնականում ծավալվեց այն բնակավայրերում, որտեղ 1819–1871 թթ. միսիոներական կայաններ էին ստեղծվել և ավետարանական համայնքներ ձևավորվել: Առաջին համաշխարհային պատերազմից առաջ, Օսմանյան կայսրությունում շուրջ 40 տեղական ԵԲԸ-ներ կային, որոնցից 30-ը հիմնականում հայերի անդամությամբ: ԵԲԸ-ներ են գործել՝

- Արևմտյան Հայաստանում՝ Բիթլիսում (Բաղեշ), Էրզրումում (Կարին), Խարբերդում, Մարդինում (Մարտին), Վանում:
- Կիլիկիայում՝ Ադանայում, Այնթապում, Հաճնում, Մարաշում, Տարսուսում:
- Օսմանյան կայսրության հայաբնակ վայրերում՝ Ադաբազարում, Ջմյուռնիայում, Կ.Պոլսում, Մարզվանում, Պարտիզակում:

Կրթությունը ԵԲԸ ասոցիացիաների գործունեության առանցքն էր: Ընդ որում, փորձ էր արվում հավասարապես ուշադրություն դարձնել կրթության հոգևոր, մտավոր և ֆիզիկական բաղադրիչներին: Այդ իսկ նպատակով կազմակերպում էին Աստվածաշնչյան ընթերցանություններ, տարրական ուսուցում, հիգիենայի դասընթացներ, մարմնակրթական խմբակներ: Դրա համար հիմնում էին գրադարաններ, իգական դպրոցներ, մարզասրահներ, ճամբարներ:

Կ. Պոլսում տեղակայված ամերիկյան ԵԲԸ աշխատակից Էրնսթ Օտտո Ջեյքոբսն 1922 թ. իր հաշվետվության մեջ Օսմանյան կայսրությունում ԵԲԸ ստեղծումը հետևյալ կերպ է նկարագրում. «Մեր շարժման ակունքներում իսկական մի պատմական նախադեպ էր: Տարիներ առաջ, որոշ դեպքերում ոչսունականներին [XIX դ. – Վ.Հ.], քաղաքներում երիտասարդների, միսիոներական դպրոցներում ու քոլեջներում տղաների փոքրիկ խմբակներ համախմբվեցին՝ միմյանց օգնելու ու ծառայելու և իրենց կոչեցին Երիտասարդաց Քրիստոնեական Ընկերակցություններ: Ոչ մի վճարովի աշխատող չկար: Միայն հազվադեպ այցելուները, ինչպիսիք էին Ուիշարդը, Մոթթը (և կարծես Ֆերմոդը) քաջալերում էին նրանց համաշխարհային եղբայրության մասը կազմելու գաղափարով»¹³:

¹³ Kautz Family YMCA Archives, University of Minnesota Libraries, Minneapolis, MN: Box - International Division: Folder - Armenia/Turkey 1884–1929. “1914 vs 1922: A Review of

Համբարձումյան Վ.

Միսիոներական և մասնավորապես ԵԲԸ շարժման տարածման գործում ուսանողության էական դերակատարմամբ ոգևորված՝ 1886 թ. ամերիկյան ԵԲԸ-ն նախաձեռնում է «Օտարերկրյա առաքելությունների ուսանողական կամավորական շարժումը»: Առաջ քաշելով «ավետարանականացնել աշխարհը մեկ սերնդի միջոցով» հավակնոտ տեսլականը, այն Չինաստանի, Ճապոնիայի ու Հնդկաստանի հետ միասին իր հիմնական թիրախ է ընտրում Օսմանյան կայսրությունը: Այս շարժմամբ է սկսվում Ջոն Ռ. Մոթի¹⁴ ակտիվ միջազգային գործունեությունը: Ջոն Ռ. Մոթը հավատում էր, որ վերոհիշյալ պետություններում ամերիկյան քոլեջների ուսանողներն այդ պետությունների ապագա առաջնորդներն են դառնալու, և նրանց ԵԲԸ շրջանակներ ներգրավելն անախադեպ մի հնարավորություն կընձեռի այդ պետություններում ԵԲԸ և ընդհանրապես քրիստոնեության տարածման համար: 1895 թ. Մոթի անմիջական նախաձեռնությամբ հիմնադրվում է Աշխարհի ուսանողների քրիստոնեական դաշնությունը: Հենց նույն 1895 թ. խոսքից գործի անցնելու նպատակով Մոթն այցելում է Կ.Պոլիս և ականատես է լինում հայերի կոտորածներին: Նա գրում է. «Քանի դեռ այս բարբարոս Օսմանյան վարչակազմը չի վերացել երկրի երեսից, Փոքր Ասիայում ու Բոսֆորի շուրջ սփռված քրիստոնյա ժողովուրդների համար իրական խաղաղություն չի լինելու»¹⁵:

Սրանով, կարելի է ասել, վերջ է դրվում այն լավատեսությանը, որ միջազգային ԵԲԸ-ն հեշտությամբ կարող էր ներթափանցել Օսմանյան կայսրություն և համակարգել այնտեղ գործող ԵԲԸ խմբերի աշխատանքը: Արդույ Համիդ II-ի վարչակազմը հետագա տարիներին ջանք չէր խնայում եվրոպական և

Association Work in Turkey”.

¹⁴ 1946 թ. Խաղաղության Նոբելյան մրցանակի արժանացած Ջոն Ռ. Մոթը (1865–1955 թթ.) Ադանայի ջարդերի ժամանակ եղել է Ամերիկյան ԵԲԸ քարտուղար, այդ կազմակերպության Օտարերկրյա առաքելությունների ուսանողական կամավորական շարժման հիմնադիրը և համակարգողը: Կարևորագույն դերակատարություն է ունեցել Օսմանյան կայսրությունում ԵԲԸ և քրիստոնեական ուսանողական շարժման տարածման գործում, եղել է 1894–1896 թթ. Արդույ Համիդ II-ի կազմակերպած Հայկական կոտորածների ակա-նատեսը: 1915–1928 թթ. եղել է Ամերիկյան ԵԲԸ միջազգային կոմիտեի գլխավոր քարտուղար, իսկ հետագայում Համաշխարհային ԵԲԸ նախագահ: Ջոն Ռ. Մոթը Համաշխարհային Ուսանողական Քրիստոնեական Համադաշնության հիմնադիր գլխավոր քարտուղարն էր (1885–1920 թթ.), 1948 թ. Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդ կազմակերպության հիմնադրման նախաձեռնողներից մեկը: 1915 թ. միացել է Դոջի կոմիտեին, որը հետագայում վերափոխվել է Մերձավորարևելյան նպաստամատույցի և որի խորհրդի անդամ է մնացել մինչև փակվելը՝ 1931 թ.:

¹⁵ Hopkins C.H., Matt J.R., Grand Rapids, 1979, p. 133.

ամերիկյան ԵԲԸ-ների համակարգող գործունեության առջև փակ պահելու կայսրությունը: Արդյունքում՝ մինչև 1908 թ. ԵԲԸ-ն մեկուսացած էր միսիոներական քոլեջներում կամ ավետարանական համայնքներում: Մի կողմից, Բ. Դուռը դեմ չէր միսիոներական քոլեջների կամ ավետարանական համայնքների գոյությանը: Սրանք, կարծես թե կայսրության քրիստոնյա ժողովուրդների ուժացման, ազգային արմատներից կտրելու, ազգային միասնությունը խաթարելու միջոց էին: Մյուս կողմից, այդ նույն վարչակազմը վտանգավոր էր համարում այն հայ երիտասարդներին, որոնք ուսանում էին Օսմանյան կայսրությունում գործող արտասահմանյան ուսումնական հաստատություններում՝ վտանգ ներշնչելով դառնալու արևմուտքի ազդեցության գործակալներ:

Այս առումով հետաքրքրական է Րաֆֆու տեսակետը. *«Թուրքիայի անհեռաբես կառավարությունը, որ հայերի մեջ երկպառակություն գցելու մարքով և նրանց միությունը քանդելու համար թույլ էր տալիս, որ կրոնափոխությունը տարածվի հայերի մեջ, բայց նա մի սխալանքից մի ուրիշ ավելի վատի մեջ ընկավ, որ հայերից կաթոլիկներ և բողոքականներ պատրաստելով, թեև մի կողմից քանդեց նրանց միության կապերը, բայց մյուս կողմից՝ իրեն վնասեց, դրանով մի ճանապարհ բացելով կաթոլիկ և բողոքական պետությունների (Անգլիայի և Ֆրանսիայի) դիպլոմատիայի առջև միջամտություն գործելու իրենց հավատարկիցների առիթով Թուրքիայի ներքին գործերում»*¹⁶:

Ավելին, 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմում կրած ջախջախիչ պարտությունից թուլացած Օսմանյան կայսրությունը ստիպված էր առճակատվելու Հայկական խնդրին, որպես այլևս միջազգայնացված հարցի: Կայսրությունում գործող ու հայերի հետ համագործակցող ցանկացած արևմտյան կազմակերպություն օսմանյան վարչակազմի կողմից դիտարկվում էր որպես հայերի ձայնը տեղ հասցնելու և նրանց հանդեպ համակրանք առաջացնելու լրացուցիչ մի լծակ:

1908 թ. Աբդուլ Համիդի II-ի տապալումը և սահմանադրական կարգերի հռչակումը արևմտյան տերություններում «հիվանդ մարդու» ապաքինման պատրանքներ ծնեցին: Աշխուժացավ Օսմանյան կայսրությունում թվացյալ քաղաքակրթական համընդհանուր ծարավին հագուրդ առաջարկողների գործունեությունը: Եվ ահա, «հյուրիեթով»¹⁷ քաջալերված, Ամերիկյան ԵԲԸ-ն որոշում է համակարգել այդ բացառապես տեղական և բացառապես քրիստոնյա-

¹⁶ **Րաֆֆի**, Ինչ կապ կա մեր և Տաճկաստանի հայերի մեջ (Երկերի ժողովածու, հ. 11, Ե., 1991, էջ 295):

¹⁷ Նկատի ունի երիտթուրքերի ազատության կարգախոսը:

Համբարձումյան Վ.

ներից (մեծ մասամբ հայերից) կազմված ԵԲԸ-ները և համաօսմանյան մի կազմակերպություն ձևավորել՝ հոյս ունենալով ներգրավել նաև մահմեդականներին: Կիզազգային կրկին Զ. Ռ. Մորթն էր: 1908 թ. ամերիկյան ԵԲԸ միջազգային կոմիտեն Լ. Չեմբրսին նշանակում է Օսմանյան կայսրությունում ԵԲԸ համակարգող քարտուղար, որը 1909 թ. մարտին կայսրությունում իր հետախուզական-ճանաչողական շրջայցի ընթացքում այցելում է Կիլիկիա և ջարդերի ժամանակ հայտնվում Ադանայում: Այդ ողբերգական օրերին Լ. Չեմբրսն աչքի է ընկնում բացառիկ խիզախ ու հայանապաստ գործունեությամբ, երբ հատկապես Բրիտանական կայսրության փոխհյուպատոս Դաութի-Ուայլիի վիրավորվելու պատճառով նրա վրա են դրվում վերջինիս պարտականությունները: Մի կողմ թողնելով Օսմանյան կայսրությունը քաղաքակրթելու սին տեսլականը՝ նա լծվում է հայերին ջարդերից փրկելու, վիրավոր ու անօթևան մնացածների համար մարդասիրական գործին¹⁸: Զ.Ռ. Մորթն ուղարկած նամակում նա գրում է. «...Ավաղ, նոր վարչակազմի խոստացած պայծառ ժամանակները ամբողջովին ի դերև ելան, ու հիմա կերակրելուց ու կերակրվելուց զատ, մարդկանց էլ ոչինչ չի մնացել, և ոչ սիրտ ունեն, ոչ էլ ժամանակ մրավոր կամ ֆիզիկական վեհ գաղափարների համար»¹⁹:

Մեր կարծիքով Կիլիկիայի աղետը մեկընդմիջտ հաստատեց, որ օսմանյան քաղաքական մտքի որևէ դրսևորման համար բազմազգ կայսրության փլատակներից նոր թուրքական պետության կայանալը ենթադրում էր այդ կայսրության մյուս ազգերի (և հատկապես հայերի) էթնիկ զտում ու հայրենագրվում, բնաջնջում և ուծացում: Թուրքական քաղաքական ու տնտեսական վերնախավը հատկապես չէր հանդուրժում այն, որ կայսրության քրիստոնյաները անհամեմատ ավելի կրթված էին, գործարարության մեջ՝ առավել փորձված ու հաջողակ: Դրա վկայությունն է 1914–1923 թթ. հայերի, ասորիների և պոնտական հույների ցեղասպանությունը: Այն նաև ազդակ հանդիսացավ ԵԲԸ միջազգային կառույցների համար՝ վերանայելու կայսրությունում գործելու իրենց մարտավարությունը: Մարդասիրական օգնությունն առաջնահերթություն դարձնելն այդ նոր մարտավարության միայն մի մասն էր: Բոլոր դեպքերում Ադանայի ծրագիրը համաշխարհային ԵԲԸ առաջին մարդասիրական

¹⁸ Balakian P., The Burning Tigris – the Armenian Genocide and America's Response, New York, 2004, pp. 148–155.

¹⁹ Kautz Family YMCA Archives, University of Minnesota Libraries, Minneapolis, MN: Box – International Division: Folder – Armenia / Turkey 1884–1929. Տես նաև՝ Համբարձումյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 159:

Երիտասարդաց քրիստոնեական ընկերակցության...

նախաձեռնությունը դարձավ՝ միջոցներ կենտրոնացնելով ոչ միայն ԱՄՆ-ից, այլև Շվեյցարիայից, Ֆրանսիայից, Ֆինլանդիայից²⁰: Սրանով սկսվեց Օսմանյան կայսրությունում ԵԲԸ գործունեության մի նոր փուլ:

Ամփոփելով ԵԲԸ 1881–1909 թթ. Օսմանյան կայսրությունում ծավալած գործունեության առաջին փուլը, կարող ենք եզրակացնել.

- Մտահոգված Օսմանյան կայսրությունում քրիստոնյաների, հատկապես հայերի ծանր վիճակից, ԵԲԸ-ը վերջիններիս դարձրեց կայսրություն ներթափանցելու միջոց և իր գործունեության առանցք:
- Օսմանյան կայսրության քրիստոնյաներին, հատկապես հայերին սատարելով, ամերիկյան ԵԲԸ-ն ի վերջո կարողացավ ապահովել իր ներկայությունն այնտեղ՝ որպես հզորացող Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների շահերի և «փափուկ դիվանագիտության» գործիքակազմի կարևոր բաղադրիչ:
- Նշված ժամանակահատվածում ԵԲԸ կազմակերպությունները իրենց բողոքի ձայնը բարձրացրեցին Օսմանյան կայսրությունում հայերի նկատմամբ իրականացվող ոճրագործությունների դեմ:

THE OPERATION OF THE YOUNG MEN'S CHRISTIAN ASSOCIATION IN THE OTTOMAN EMPIRE (1881–1909)

HAMBARDZUMYAN V.

Summary

The Young Men's Christian Association (YMCA) was founded in 1844. Already after a decade it was widely spread in Western European countries and North America, becoming the largest youth movement in the world.

The YMCA idea penetrated into the Ottoman Empire through the Christian colleges established by especially American missionaries, assisting the enhancement of the YMCA structures and services there, meanwhile assuming a key role in the soft diplomacy of Western governments. In October 1895 John R. Mott traveled to Constantinople as a first pioneer representing the American

²⁰ **Shedd C.P.**, History of the World's Alliance of Young Men's Christian Associations, London, 1955, pp. 457, 663.

YMCA. Yet instead he had to face the peak of the massacres organized by Sultan Abdul Hamid, when 300,000 Armenians were killed. This forced him to conclude: “There would be no real peace for the Christian peoples scattered throughout Asia Minor and along the Bosphorus until this barbarous Ottoman Government is swept from the face of the earth”. In 1908 the “Bloody Sultan” was arraigned and the so-called constitutional rule was proclaimed. This opened up the gates of the Ottoman Empire for YMCA international structures. However there was no peace for the Christians of the Empire. Soon their massacres, especially against Armenians, were resumed resulting in an unprecedented genocide, to which the YMCA remains a witness.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХРИСТИАНСКОЙ АССОЦИАЦИИ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ В ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ (1881–1909 гг.)

АМБАРЦУМЯН В.

Резюме

Христианская Ассоциация молодых людей (YMCA) была основана в 1844 году. Спустя десять лет она была широко известна в Западной Европе и Северной Америке, став одной из самых крупных молодёжных организаций в мире.

Идеи YMCA распространялись в Османской империи через христианские колледжи, основанные в основном американскими миссионерами. Контингент их учащихся состоял из представителей христианских меньшинств в империи: армян, греков, ассирийцев, болгар и т.д. Став основателями первых студенческих ассоциаций YMCA, они позднее распространили идеи YMCA по всей стране и создали городские ассоциации YMCA. Уже в 1881 году на Всемирной конференции YMCA в Лондоне Османская империя была представлена отдельной делегацией.

Международные структуры YMCA всячески старались проникнуть в Османскую империю, чтобы способствовать укреплению и развитию YMCA, одновременно играя ключевую роль в поддержке мягкой диплома-

Երիտասարդաց քրիստոնեական ընկերակցության...

тии западных стран. В октябре 1895 года именно с этой целью Джон Р. Мотт прибыл в Константинополь. Однако он оказался там в период резни, организованной султаном Абдул Гамидом, в результате которой было истреблено 300 000 армян. Став свидетелем этих кровавых событий, Джон Р. Мотт пришел к заключению, что «для христиан, расселенных по всей Малой Азии и вдоль Босфора, никогда не наступит настоящий мир, пока варварское османское правительство не исчезнет с лица земли». В 1908 году «Кровавый султан» был низвергнут, и был восстановлен так называемый конституционный порядок, после чего ворота Османской империи открылись для международных структур YMCA. Но это не принесло мира христианам империи. Вскоре поднялась новая волна резни армян, свидетелем апогея которого – беспрецедентного геноцида – стал YMCA.